

Kanonerne i august 2014

Første Verdenskrig 1914-1918 kostede millioner af liv. Der er i dag på ny krig i Europa. Hvilke relevante erfaringer giver Første Verdenskrig nutidens beslutningstagere?

Af historiker Robert Petersen

Publiceret på Krigsvidenskab.dk den 25. august 2014

Indledning

For nøjagtig hundrede år siden drog det meste af Europa i krig. Et attentat mod den østrig-ungarske tronfølger i Sarajevo den 28. juni 1914 udløste i løbet af en måned en kædereaktion af begivenheder, som førte til, at alle stormagter røg i totterne på hinanden i august 1914. Første Verdenskrig – som krigen senere blev kaldt – kom til at vare i fire år, splittede kontinentet og kostede anslået 15-16 millioner mennesker livet. Krigen skabte tilmed ikke nogen permanent fred, men efterlod en række uløste problemer, som cirka 20 år senere førte til en ny og langt større verdenskrig.

I dag tordner kanonerne igen i Europa, skønt foreløbig kun i en afkrog af kontinentet. I februar 2014 besatte russiske styrker Krim-halvøen i Ukraine. Halvøen blev i marts annekteret i Rusland. Efterfølgende blev kunststykket forsøgt gentaget i det østlige Ukraine, hvor sværtbevæbnede pro-russiske separatister overtog kontrollen med en række byer såsom Donetsk og Luhansk. Siden april har den ukrainske stat gennemført en modoffensiv og har gradvist haft held til at trænge de pro-russiske oprørere tilbage trods voksende russisk involvering i krigen – bl.a. med artilleristøtte til oprørerne. Det var i den forbindelse, at et malaysisk passagerfly med 298 mennesker ombord i juli sandsynligvis blev skudt ned af separatisterne.

Her ses på, hvad begivenhederne for hundrede år siden kan fortælle os om situationen i dag. Der er store forskelle fra situationen dengang og til i dag, men der er også interessante og foruroligende paralleller.

Dommedagsmaskinen i 1914

Europa var før krigsudbruddet i 1914 et væv af rivaliserende alliancer og den såkaldte "europæiske koncert" (som med diplomati havde til formål at sikre magtbalancen og dermed freden på kontinentet siden Napoleons nederlag ved Waterloo i 1815) var efterhånden brudt sammen. Årsagerne til dette sammenbrud er både komplekse (militarisme, nationalisme, socialdarwinisme, truende opløsning af gamle imperier, kapløb om at få kolonier osv.) og samtidig meget enkle. Allerede for 2.400 år siden forklarede historikeren Thukydide baggrunden for Den Peloponnesiske Krig med Spartas uro over Athens voksende magt, hvilket skabte stor frygt blandt spartanerne og gjorde en konfrontation mellem Middelhavets to stormagter uundgåelig. Det var før 1914 tydeligt, at magtbalancen i Europa på tilsvarende vis var ved at skifte. Den tyske industrimagnat Hugo Stinnes prøvede eksempelvis at forklare sine landsmænd, at Tyskland slet ikke behøvede en krig og i løbet af få år ville blive kontinentets ubestridte økonomiske magt (han fik ret med et par årtiers forsinkelse). Tyskerne lyttede ikke til Stinnes – blandt andet fordi de kunne se, at både Frankrig og Rusland var ved at opruste, hvilket i løbet af få år truede med at neutralisere Tysklands overlegenhed som den stærkeste landmilitære magt på kontinentet. Alle stormagter var desuden præget af indre spændinger (arbejderklassens fremmarch, kvinders kamp for stemmeret, nationalisme og økonomisk ulighed), som gjorde udsigten til en krig stadig mere attraktiv. En sejrrig krig kunne dels eliminere truende fjender og dels forene et splittet folk bag en stærk ledelse.

Der rasede derfor et våbenkapløb til søs mellem Storbritannien og Tyskland samt til lands mellem alle stormagter på kontinentet. Våbenkapløbet og de internationale spændinger betød, at tærsklen for først en mobilisering og dernæst en krigserklæring hele tiden blev sænket. Tyskland ville eksempelvis (som landets krigsplaner var udformet) uanset baggrunden for en ny krig mobilisere og først slå Frankrig i en lynkrig, for dernæst at knuse Rusland. Den østrig-ungarske generalstabschef Conrad von Hötzendorf var i årene op til Første Verdenskrigs udbrud meget rastløs og så fjender overalt, som truede dobbeltmonarkiets fremtid. Fra januar 1913 til juni 1914 var han specielt besat af truslen fra Serbien og bad 25 gange om tilladelse til at gennemføre en invasion for at knuse serberne. Han fik sin vilje i sommeren 1914.

Fra en krudttønde til et afmilitariseret kontinent

Til sammenligning er Europa anno 2014 nærmest blevet afmilitariseret og er i høj grad afhængig af amerikansk beskyttelse for at klare sig. Det kan være problematisk af flere årsager, men det betyder positivt betragtet, at der ikke længere findes en "dommedagsmaskine", som venter på at blive udløst som det skete for hundrede år siden.

En anden væsentlig forskel er, at Europa anno 2014 ikke længere er verdens navle. I 1914 dominerede Europa verden og havde koloniseret det meste af Afrika. Det betød blandt andet, at et land som Frankrig kunne mobilisere de indfødte fra kolonierne i Senegal, Algeriet og Marokko til at blive sat ind på diverse slagmarker. De afrikanske tropper blev typisk indsat i de mest farlige frontafsnit og somme tider til rene selvmordsopgaver. Andre lande fik derimod slet ikke lov til at komme med i krigen på grund af Europas store dominans. Et forarmet og delvist koloniseret Kina måtte under Første Verdenskrig tigge om at få lov til at sende tropper til Europa for derved at få adgang til forhandlingsbordet når freden en dag blev indgået. Europæerne ville ikke vide af det, og fortsatte derfor myrderierne uden kinesiske tropper.

Kontrasten til Europa anno 2014 kunne ikke være større. Det er velkendt, at Kina buldrer frem som stormagt, men selv et land som Brasilien kan ifølge den amerikanske tænketank RAND i 2020'erne råde over en større flåde end Storbritannien og Frankrig til sammen. De europæiske ledere klynger sig til håbet om, at de gennem et stadig tættere samarbejde i EU kan bevare en vis global indflydelse.

Foruroligende paralleller

Som det fremgår er der store forskelle mellem Europa anno 1914 og i dag. Men der også visse lighedspunkter. Tyskland var før 1914 en fremstormende stormagt, som følte sig berettiget til en "plads i solen". Men de tyske ledere følte sig samtidig ekskluderet fra det gode selskab og mente, at de var ved at blive omringet af fjendtligsindede stormagter. Det førte til en radikalisering, hvor krig i stigende grad blev set som en acceptabel løsning for de tyske ledere.

Der er her en foruroligende parallel til Rusland i dag, som ligeledes dels isolerer sig (Putin og hans omgangskreds har ingen interesse i for EU's værdier), dels føler sig holdt ude af det gode selskab, og som samtidig i stigende grad føler sig omringet af fjendtligsindede naboer. Ligesom i Tyskland i 1914 er der heller ikke i Rusland i dag nogen vilje til at erkende, at egne handlinger kan være med til at fremprovokere en stadig mere fjendtlig holdning i omverdenen. I stedet er de russiske medier oversvømmet med historier om, hvordan EU og NATO konstant laver intriger eller komplotter mod Rusland. Rusland har eksempelvis konsekvent afvist noget medansvar for nedskydningen af det malaysiske passagerfly og russiske medier har

i stedet luftet en stribe konspirationsteorier om, hvem der "i virkeligheden" stod bag nedskydningen. Tankegangen kan virke bizar, men rummer et vigtigt budskab til resten af verden: Rusland opfatter ikke sig selv som ansvarlig (hverken helt eller delvist) for volden i Ukraine. Tværtimod viser konspirationsteoriene, at russerne opfatter sig som et offer for den. Af samme grund hverken kan eller vil de russiske ledere give indrømmelser, som kan føre til en fredelig løsning på situationen i Ukraine.

Naive antagelser om freden

En anden ildevarslende parallel handler om, hvordan optimistiske antagelser om freden i Europa kan vise sig at være fejlagtige. Før 1914 havde den britiske forfatter Norman Angell optimistisk hævdet, at en ny europæisk krig var blevet en umulighed. De europæiske økonomier var blevet så integreret med hinanden, at en krig måtte slutte før den kunne begynde. Angell havde ret i den forstand, at de europæiske økonomier blev mere og mere forbundet med hinanden – eksempelvis tredoblede Storbritannien sin import fra Tyskland, mens den britiske eksport til Tyskland blev fordoblet mellem 1890 og 1913. Men forestillingen om, at det i sig selv ville forhindre en krig viste sig at være forkert.

I de seneste 20-30 år er det igen blev fashionabelt at hævde, at udviklede lande med en stærk samhandel ikke vil gå i krig med hinanden. Der var et særligt håb om, at Ruslands integration i verdensøkonomien ville mindske risikoen for, at landet på ny ville komme i konflikt med enten den vestlige verden eller med sine nærmeste nabolande. Det blev kaldt "McPeace theory", fordi to lande med McDonalds-restaurant (og dermed en del af verdensøkonomien) aldrig nogensinde er gået i krig med hinanden. Teorien fik allerede ridser i lakken i 1999, da NATO bombede Jugoslavien (som havde McDonalds-restauranter), men den fortsatte med at leve videre. I 2014 er Ukraine og Rusland de facto i krig med hinanden, selvom der er 433 McDonalds-restauranter i Rusland og 77 i Ukraine. Rusland og Ukraine er også på talrige andre måder økonomisk nært forbundet med hinanden – Ukraine er eksempelvis afhængig af russiske gasleverancer og den ukrainske våbenindustri leverede indtil for nylig kritiske komponenter til bl.a. russiske helikoptere og ballistiske missiler. Intet af det synes at have påvirket den voksende kløft mellem de to lande. Det samme mønster kan genfindes i forholdet mellem Rusland og EU: I dag kommer 32 procent af EU's gasimport og 35 procent af EU's olieimport fra Rusland, men Rusland er selv afhængig af vestlige investeringer og teknologioverførsel. Det forekommer rimeligt at mene, at det burde have haft en eller anden dæmpende effekt på situationen i Ukraine, men det synes ikke at være tilfældet. Tværtimod vokser afstanden mellem de vestlige lande og Rusland uge for uge. En diplomatisk løsning forekommer stadig mere fjern.

Konklusionen synes derfor at være den samme som for hundrede år siden: I modsætning til, hvad optimistiske liberale tænkere mente, så betyder handel og økonomisk integration ikke, at risikoen for krig forsvinder. Handel og økonomisk integration bør snarere betragtes som et symptom på fred end som en kilde til fred.

Fremtidens krige

Alt dette bringer os til et centralt spørgsmål: Hvis Europa anno 2014 igen er truet af krig, hvilken krig taler vi så om? De militære planlæggere antog før 1914, at en ny europæisk krig ville blive kort, meget intens og afgjort af den, som slog til først. Hvad der ikke blev forstået var, at moderne våben havde en sådan ildkraft, at al bevægelse på slagmarken ville blive næsten umulig. Som en fransk general konstaterede under slaget ved Verdun i 1916, kunne tre soldater og et maskingevær holde en bataljon af helte i skak. I stedet for en hurtig krig fik generalerne et blodigt dødvande, som det tog fire år at bryde.

Der er i dag sandsynligvis i gruppen af militære eksperter en mere realistisk forståelse af, hvad moderne krig kan indebære. Men det betyder ikke, at risikoen for aggression mellem stater nu er forsvundet. Tværtimod viser begivenhederne i Ukraine, at krige mellem stater meget vel kan få en renaissance. Men krigens former vil være anderledes end tidligere set og Ruslands adfærd i Ukraine viser hvordan. I stedet for at gennemføre en klassisk invasion af Krim indtog Rusland halvøen i et kupagtigt angreb med de såkaldte "små grønne mænd", og i stedet for at invadere det østlige Ukraine har Rusland sendt "frivillige", våben, specialstyrker og efterrettningsfolk ind over grænsen. Dette bliver kaldt "hybrid warfare", hvor metoder kendt fra konventionel krigsførelse blandes sammen med elementer fra oprørskrig, fredsbevarende operationer og humanitære interventioner. NATO's øverste militære chef, general Philip Breedlove, advarede i august 2014 om, at alliancen skal være klar, hvis "små grønne mænd" pludselig dukker op i et østeuropæisk medlemsland for at skabe uro, besætte regeringsbygninger, opdne lokalbefolkningen til krig samt træne og bevæbne separatister. Det er en ny type trussel og anderledes end den NATO forberedte sig på før Berlin-murens fald, men også anderledes end fx terror-trussel efter 11. september 2001.

Kampene i det østlige Ukraine demonstrerer samtidig begrænsningerne i "hybrid warfare". Som nævnt er de pro-russiske oprørere lige nu i defensiven og det eneste som har forhindret et komplet nederlag er massiv russisk og stadig mere konventionel assistance hen over grænsen. Risikoen er voksende for, at det russiske militær under dække af en "humanitær intervention" vil indsætte "fredsbevarende tropper" mod den ukrainske hær for at redde stumperne af deres fejlslagne operation i det østlige Ukraine. Det skaber en reel mulighed for, at Ukraine og Rusland vil havne i en klassisk konventionel krig med hinanden. Men selv hvis det skulle komme til en sådan krig vil den sandsynligvis være begrænset idet begge lande har meget at tabe ved at udkæmpe en national eksistenskamp på liv og død. Ukraine kan ikke nedkæmpe Rusland og Rusland har ikke råd til en besættelse af hele Ukraine, men vil formentlig nøjes med nogle provinser i det østlige Ukraine og måske området omkring Odessa.

Begrænsede krige er en mulighed

Argumentet om begrænsede krige gælder i endnu højere grad, hvis NATO og Rusland en dag skulle komme i direkte konfrontation med hinanden. Anledningen kunne være en krise om adgangsforholdene til Kaliningrad, det russiske mindretal i Baltikum eller et demokratisk oprør mod den pro-russiske præsident i Hviderusland. Frygten hos nogle er, at en sådan krig automatisk vil eskalere til et nukleart ragnarok, men det behøver ikke nødvendigvis at blive tilfældet. I stedet er det bestemt tænkeligt, at NATO og Rusland vil udkæmpe en meget begrænset krig med hinanden i stil med Korea-krigen i 1950-1953 (som kun omfattede Korea-halvøen), Golfkrigen i 1991 (som kun omfattede en befrielse af Kuwait) og Kosovo i 1999 (som udelukkende foregik i luften). Begge parter vil opleve en sådan type krig som meget frustrerende, men begge parter vil også føle sig afskrækket fra at eskalere krigen for meget af frygt for, at den kan komme fuldstændig ud af kontrol og inddrage brug af masseødelæggelsesvåben.

Netop i atomvåbnene ligger formodentlig den største forskel fra Første Verdenskrig. De krigsførende lande måtte for hundrede år siden mobilisere samtlige ressourcer – alle mænd, kvinder, folk fra kolonierne osv. – for at vinde. Resultatet var et hidtil uset blodbad. Eksistensen af specielt atomvåben vil ikke forhindre krig i det 21. århundrede, men de vil skabe en ramme for, hvor langt stormagterne kan optrappe en krig uden at det ender i selvdestruktion og måske menneskehedens undergang. Inden for disse rammer vil fremtidens krige mellem stater udfolde sig.